

Диоген Лаертиј

„Животите и мислењата на славните философи“, книга IX, глава II: Од животот и мислите на Хераклит*

Превод од старогрчки:
Ема Андоновска
Елена Весова
eandonovska@yahoo.com

Хераклит, синот Блосонов, или според некои Хераконтот, родум бил од Ефес.

Тој го достигнал својот врв во шеесет и деветтата Олимпијада. Бил горделив и презрив како ретко кој, што може да се забележи и од неговиот спис во кој вели: „Многузналството не вразумува; воспротивно ќе ги вразумеше Хесиода и Питагора, потоа Ксенофана и Хекатаја“. Понатаму продолжува: „Едно е мудро, да се спознае мислата којашто раководи со сите нешта низ сè“. Велел дека Хомер заслужува да биде искамшикуван и исфрлен од натпреварите, исто така и Архилох. Говорел: „Гневот треба да се совладува повеќе и од распламтениот оган“ или „Народот треба да се бори за законот подеднакво како и за бедемот“. Ги напаѓа и Ефесијците поради тоа што го прогониле неговиот пријател Хермодор и вели: „Достојно е за Ефесијците сите да умрат, секој возрасен маж, и да им го остават градот на недораснати деца, оние коишто го изгонија Хермодора, најчесниот маж меѓу нив, велејќи: „Што ќе ни е уште еден чесен маж? Ако има некој таков, нека живее другаде со други!“

Кога Ефесијците го замолиле да востанови закони, тој со презир ги одбил, бидејќи државата веќе имала лош устав.

Некогаш Хераклит се повлекол во храмот на Артемида и таму се коцкал со децата, а кога се насобрале Ефесијците околу него, им рекол: „Што се чудите, бедници? Нели е поарно ова да го правам одошто со вас во државни работи да учествувам?“

На крајот ги замразил луѓето и заминал во планините каде што живеел, хранејќи се трева и билки. Но, откако поради тоа се разболел од водена болест, се симнал во градот и загадочно ги запрашал лекарите дали може од поплава да се направи суша. Бидејќи овие не го сфатиле, тој се закопал во штала со говеда, надевајќи се дека водата ќе испари со топлината од изметот. Откако ни ова не му ја подобрило состојбата, умрел на шеесет години.

Јас за него имам стихови кои гласат вака:

*Често јас си се чудев што Хераклит в животот вака
Откако претрпа маки, несреќен потоа умре.
Болеста лоша со вода му исполни тело и сјајот
В очите негови згасна, темнина црна го грабна.*

Хермип раскажува дека Хераклит ги прашал лекарите дали некој може да му ја испразни утробата и на тој начин да му ја извлече водата. Кога тие му рекле дека не може, тој самиот се поставил на сонце и им заповедал на слугите да го покријат со кравји измет. Вака испружен умрел наредниот ден и бил погребан на плоштадот.

Неант од Кизик пак, тврди дека тој, не можејќи да се ослободи од изметот, останал во таа положба, и поради промената, бидејќи бил непрепознатлив, го изеле пци.

Хераклит уште како дете бил чуден. Кога бил млад говорел дека ништо не знае, кога бил постар говорел дека се спознал. Тој не бил ничиј ученик. Говорел дека самиот истражувал и во сè сам се подучил.

Сотион сведочи дека некои автори го сметаат Хераклита за Ксенофанов ученик. Аристон пак во делото За Хераклит вели дека тој успеал да се излечи од водената болест и дека умрел од некоја друга. Истово го тврди и Хипобот.

Книгата којашто му се припишува на Хераклит се однесува на природата, а поделена е на три расправи; првата е за светот, втората за државното уредување и третата е теолошка. Како што сметаат некои, тој ја оставил книгата како заветен дар во храмот на Артемида, а настојувал да ја напише нејасно за да му пријдат само оние коишто можат, и за да не биде презрена поради популарноста. А Тимон го опишува, велејќи:

Народопцујач, галамџија, меѓу нив тој скокна, Хераклит на гатанки творец.

Теофраст вели дека некои делови од книгата се недовршени поради неговата меланхолија, додека останатите се напишани невообичаено.

Како потврда за неговата великодушност, Антистен во Наследници наведува дека тој му го отстапил кралскиот престол на брат му. Неговиот спис се стекнал со толкава слава, така што се создала група на луѓе коишто по него биле наречени Хераклитовци.

Во општи црти тој вака размислува:

Сите нешта се составени од оган и во него повторно се расточуваат. Се настанува според судбината, а постојните нешта се во рамнотежа поради судирот на спротивности. Се е исполнето со души и божества. Тој говорел и за состојбите на сите појави во светот; понатаму, дека сонцето е големо колку што се чини дека е.

Изјавил: „Никогаш нема да ги пронајдеш границите на душата, та и цел пат да изодиш; толку длабок логос [1] има“. Вообразеноста ја нарекува света болест [2], а видот лажен.

Понекогаш Хераклит во својот спис се изразува јасно и разбирливо, така што и најголемиот глупак може лесно да го разбере и да постигне душевен вознес. Ненадминлив е во стегнатоста и тежината на говорот.

Неговото учење во подробности е следново:

Огнот претставува основа и сите нешта се промена на огнот, а настануваат со разредување и згуснување. Тука Хераклит ништо не појаснува. Понатаму, сите нешта настануваат според противречности и сè протекува како река. Вселената е ограничена и

светот е еден. Тој се раѓа од огнот и повторно во него согорува во одредени периоди, наизменично во текот на целата вечност. Сето ова настанува во согласност со судбината. Онаа од спротивностите којашто тежнее за раѓање се нарекува војна и кавга, а онаа којашто тежнее за согорување се нарекува согласие и мир. Промената е пат нагоре и надолу, а светот настанува од истата. Огнот со згуснување станува влага која со згуснување станува вода, а водата со смрзнување станува земја. Тоа е патот надолу. И повторно, земјата се топи и од неа настанува вода, а од водата сè останато. Тој речиси за сите нешта смета дека се испарување од морето. Ова е тоа што го нарекува пат нагоре. Тој смета дека испарувањата настануваат од земјата и морето, така што едните се сјајни и чисти, а другите мрачни. Огнот израснува од сјајните испарувања, а влагата од останатите. Хераклит не објаснува каков е воздухот, но сепак вели дека во него има некакви вдлабнувања коишто со своите дупки се свртени кон нас, а во нив се насобираат сјајните испарувања коишто ствараат пламени. Нив ги нарекува ѕвезди. Најсјаен и најжежок пламен има Сонцето. Останатите ѕвезди се поодалечени од Земјата и затоа послабо светат и греат; Месечината пак, бидејќи е поблиску до Земјата, минува низ нечист предел. Но Сонцето се движи низ сјај и чистота и се наоѓа на определено растојание од нас. Затоа повеќе свети и грее. Помрачувањето на Месечината и Сонцето настанува поради свртувањето на вдлабнатините нагоре. Месечевите мени настануваат поради тоа што вдлабнатината е малку поместена во своето место. Денот и ноќта, месеците и годишните времиња, потоа, годините, дождовите и ветровите и другите слични на овие нешта настануваат поради различните испарувања. Оттаму сјајното испарување запалено во дупката на Сонцето создава ден, а кога ќе зајакне спротивното испарување настанува ноќ. Топлината се зголемува од сјајното испарување и така се создава летото, а влагата се зголемува од мрачното и се создава зимата. Хераклит слично на овие ги објаснува причините и за другите појави. За земјата воопшто не појаснува каква е, ниту за вдлабнатините.

Ете тоа беа неговите размислувања.

Оние нешта коишто ги раскажува Аристон во врска со она што го рекол Сократ кога се сретнал со Хераклитовиот спис кој го добил од Еврипид, јас веќе ги споменав во делот за Сократ. Граматичарот Селевк вели дека некојси Кротон раскажува во своето дело *Нуркач* како, имено, некојси Кратес прв ја донел Хераклитовата книга во Хелада и рекол дека човек треба да е нуркач од Делос за да не се удави во неа. Според едни, насловот на делото е *Музи*, а според други *За природата*. Диодот пак вели:

За животна цел прирачник точен

Трети го нарекуваат мерило за однесување, утроба на целиот свет, на едното и севкупното.

Се раскажува дека кога некогаш го прашале зошто молчи, тој одговорил: „За да вие дрдорите“.

И Дариј посакал да се запознае со него, па му го напишал следново:

Кралот Дариј Хистаспов, го поздравува Хераклита, мудриот маж од Ефес:

Си составил расправа За природата неразбирлива и тешка за објаснување. На некои места, воколку се чита буквално, се чини дека содржи некоја твоја моќ за согледување

на целиот свет и нештата кои се раѓаат во него, а се наоѓаат во најбожественото движење. Сепак, во најголем дел не може да се донесе суд, така што и повеќето упатени во расправите се во недоумица кое е точното толкување на твојот спис. Затоа кралот Дариј Хистаспов сака да учествува во твоите предавања и во Хеленското образование. Дојди веднаш кај мене на кралскиот двор! Хелените честопати не ги истакнуваат мудрите мажи и ги занемаруваат нивните поуки за внимателно слушање и учење. Кај мене, пак, ќе ги имаш сите почести, секојдневен убав и достоинствен разговор и угледен живот во согласност со твоите начела.

Хераклит Ефесиецот го поздравува кралот Дариј Хистаспов

Оние коишто живеат на земјата се далеку од вистината и исполнувањето на справедливоста, а поради луда безумност се опседнати со лакомост и славољубие.

Јас кој заборавам на секакво зло, избегнувајќи секаква дрскост која е сродна на зависта, и поради тоа што отстапувам пред раскопот, не би можел да дојдам во Персија, затоа што се задоволувам со она малку коешто е во согласност со моите желби.

Ете вака се однесувал мажов дури и со крал.

Деметриј во Истоименици вели дека Хераклит ги презирал Атињаните, иако овие имале високо мислење за него, и повеќе ја ценел својата земја, иако Ефесијците го презирале. На него се присекава и Деметриј од Фалерон во Одбраната Сократова.

Голем бил бројот на оние коишто го толкувале неговиот спис, меѓу нив и Антистен, Хераклид Понтски, Клеант, стоикот Сфајрос, Павсанија кој бил наречен Хераклитовец, потоа Никомед и Дионисиј. Од граматичарите го толкувал Диодот кој тврди дека списот не се однесува на природата, туку на државното уредување, а делот за природата служи како пример.

Хиероним вели дека јампскиот поет Скитин се обидел да ја пренесе Хераклитовата расправа во стихови.

Нему му се посветени многу стихови, меѓу кои и овој:

Та што мене Хераклита, прости, ме влечете горе и долу [3]?

За вас не се мачев јас, но за тие што мене ме сфаќаат.

Еден единствен маж за триесет м'иљади вреди,

Мнозина колку ниеден; вака велам и кај Персефона [4].

И еден друг:

Нема ти брзо да најдеш крај на Хераклитов спис

Којшто е родум од Ефес; тежок е патот зар мошне,

Сал темница црна и мрак. Те води ли некаков мист,

Патот од јасното сонце појасен уште ќе биде.

Постоеле петмина по име Хераклит. Првиот е овој нашиов; вториот е лирски поет кому му припаѓа химната за дванаесетте богови; третиот е елегиски поет од Халикарнас за кого Калимах го составил следново:

*Прозборел некој, Хераклите, за твојата смрт, а мене
Солза ми појде, се сетив, колкупати двајцата ние
Залез дочекавме сончев, разговарајќи; а сега
Гостину од Халикарнас одамна пепел и прав си;
Но живи се песните твои и рака да положи нема
Врз нив тој Ајдошеј [5], грабливецот сè што носи.*

Четвртиот е од Лезбос и напишал историја за Македонија; петтиот е шегобиец кој свирењето на китара го заменил со овој вид на уметност.

Белешки:

* преведено според: Διογένους Λαερτίου, Βίων καὶ γνώμων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων, II, 9, William Heinemann Ltd, London & Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, MCMLVIII.

[1] Зборот *λογος* во овој контекст има значење на законитост, начело на управување и промена.

[2] Во антиката света болест е називот за падавичност или епилепсија.

[3] Алузија на Хераклитовиот пат нагоре и надолу.

[4] Персефона, жената на Хад, е метафора за подземното царство.

[5] Се мисли на Хад.